

7. AEZ, AE berria eta EBZ: definizioak, ezaugarriak eta ikerketaren egoera.

“Euskara nondik datorren”: beti egongo da iritsi garena baino lehenagoko egoera bat, giza hizkuntzaren hasierara heldu arte, eta hori urrutiegi da berreraikitzeke. Euskarari beti deitu izan zaio euskara, baina orduko jendeak eta guk ez dugu hizkuntza berean hitz egiten. Egun munduan diren hizkuntza naturalak, denak datoz duela 100.000 eta 200.000 urte bitartean Afrikan bizi zen arbaso hark, bere giza taldeak eta aldamenekoek hitz egiten zuten lehen hizkuntza horretatik (edo horietatik). Aztarnarik utzi gabe hil diren hizkuntzak berreraikitzea ezinezkoa da. Metodoak baditu bere mugak: alde batetik datuek ematen diotenetik atzerago ezin eginga (euskararen historian, Mitxelenaren lanarekin duela 2.000 urteko euskara baino ez genuen berreskuratu eta ikuspegi berriagoan ere beste 3.000 urte baino ez ditugu irabazi). Bestalde, ez dago datazio zehatzik ematerik; datazio erlatiboak soilik. Datazio zehatzak ematekotan, gertakari historikoetara jo. Hori da Mitxelenak EBZa kokatzeko erabili zuen metodoa.

Kronologia erlatiboak eta periodizazioa:

Historiaurrean garai ezberdinak bereizteko modua aurkitu da. Euskarak honako garai ezberdinak: **AE** (ditugun datuekin berreraiki dezakegun garaietan gugandik antzinakoena), **AEZ** (Lakarra berreraikitzen ari dena, CVC erako silaba bakarreko erroak zituena), **AEB** (Martinet-ek eta bereziki Mitxelenak berreraiki zuena. Erromatarrekin kontaktua hastean) eta **EBZ** (ditugun datuekin berreraiki dezakegun garaietan gugandik hurbilena, euskalki historikoen ama-hizkuntza).

AEZ: ez zuen Lakarrak datatu, baina Trask-ek (1997) dioenez, Mitxelenaren AEB baino askoz ere zaharragoa izan behar du. Edozein eragin IE baino lehenagoko euskara batez ari gara AEZaren inguruan hitz egiten dugunean. Iberierak euskararekin nolabaiteko kontaktu historikorik izan bazuen, baliteke garai honen bukaeran hastera (Brontze Aroa, k.a. 2. milurtekoa).

AEB: Martinet-ek: k.a. 2. mendean erromatarrekin kontaktua hastean zegoen hizkuntza egoera dela dio. Mitxelenak: erromatarrek etorri zirenean aurkitu zuten euskara. Erromatarrek k.a. 2. mendearen erdialdean iritsi ziren gure ondora Hispaniatik, eta k.a.

1. mendearen erdialdean Julio Zesarrek Galia osoa konkistatu zuen. IE-ren eragina agian bai zelten bitartez, eta iberierarena ere, baina latinarena oraindik ez.

AE-ren bilakaera latinarekiko ukipenaren azpian: Martinet-ek (1955) uste du leherkari hasperendunen soiltzea (*th- > h) latina eta euskara harremanetan jarri eta gero gertatu zela. Neutralizazio sistema: badirudi EBZera iritsi baino lehenagokoa dela (*th- > h- eta t- > d-) hots leherkari bortitzen espirantizazioa eta ahulen ahostuntzea.

Leherkariak:	AEZ	AEB	EBZ
	?	Th- -T-	-T
			d- (-T)
		d- -d-	-d-
	?	“Karratua”	“Erronboa”

Bereizi behar dira EBZ eta “euskara komuna”: euskara komuna ez da garai zehatz bat, baizik eta ezaugarri multzo bat = euskalkietan ditugun batetortzeak. Denak ez dira EBZ-tik etorriak: arkaismo gordeak (EBZtik datozenak), euskalki guztiak etorki berekoak direla erakutsi. Berrikuntza konpartituak: harremanak oso estuak direla erakusten dute; artikulua eta deklinabide historikoa adibidez (fonologia eta morfologia).

Euskara Batu Zaharra (k. o. 5-6 mendeak): ordurako erronboa genuen leherkarietan (lehenagotik ozen eta txistukarietan). Deklinabide urria, kasu gutxiagorekin eta mugatu singular ez pluralik gabe, artikulua bera ere falta. Aditzeko zenbait perifrasi garai honetakoak bide dira. Beharbada, “euskara komuna” izan arren ez dira EBZekoak, baizik beranduagokoak, eratorpenean eta konposaketan lehen osagaien aldaketak: “idi” + “aurre” > “itaurre”...

EBZaren sorreraz: Gizarte egitura batua behar zen. Noiz gertatu zen euskalkien bereizketa? (a) /h/-ren galera 10. menderako nabarmena da Nafarroa Garaian. (b) “barri” / “berri” txandakatzeak 10-11. mendeetan. Hortaz, 10. mendea baino lehenago izan behar zuen. Zenbat eta zaharragoa egiten dugun EBZ, orduan eta euskalkien arteko ezberdintasun handiagoak itxarongo genituzke, eta ez dirudi hori gertatzen denik. Komeniko litzateke, ahalik eta EBZ berankorrena proposatzea, diferentzia horiek

txikiagoak bailirateke. Kontua da historialariek hain beranduko batasunik, eragile politiko eta ekonomikorik onartuko luketen.

EBZaren zatiketa eta dialektoen sorreraz

Euskara ez da hizkuntza `bateratua'; dialekto eta hizkeratan banatuta egon da eta dago. Egoera normala da hizkuntzetan. Euskararen berezitasuna, bi ezaugarriokin batera agertzea da: (1) banaketa izugarria hain eremu txikian, (2) araupeko hizkera estandarrik ez egotea.

Euskalkien zatiketari buruzko bi iritzi nagusi:

(1) Euskalkiak hizkuntz egoera batu batetik datoz (Vogt 1955); EBZ ezin da eurentarik oso aspaldikoa, ezberdina izan.

(2) Bestelako iritzia dute Lacombe-k eta Gorostiagak: bi euskalki, B eta gainerakoak (B/G mugan etena vs. gainerakoen arteko mailakatze leunak). Sailkapen bitarra: Euskara = A (Bizkaiera) + B (Gipuzkera, Lapurtera,...)

Bertsio gogorragoa Uhlenbeck-ek (1947): jatorriz bi hizkuntza desberdin ziren, eta kontaktu luze baten ondorioz hurbiltzen joan dira: Mendebaldeko hizkerak = Bizkaiera / Ekialdeko hizkerak = Gipuzkera, Lapurtera,... Hizkuntzek bat egitea gerta daiteke, baina horren ondorioa hirugarren hizkuntza bat izatean da, ez A ez B dena (pidgin eta kreolerak). Hau ez da gertatu.

B euskalki bat baino ez da: bazterreko dialekto guztiek ezaugarri bereziak dituzte (arkaismoak gordetzeko joera edota berrikuntza ugari hizkuntza kontaktuagatik). B ≠ Hiperbizkaiera, G ≠ erdi-gipuzkera. Testuak aztertuz gero, B/G arteko aldea gero eta handiagoa, 10. mendean txikiagoa.